

Az Adorjánok völgye

a nyárádmenti
fenntartható
fejlesztés forrása

Kis és
Nagyadorján

írta: Hajdu Zoltán

Az Adorjánok völgye

nyárádmenti fenntartható fejlődés forrása

Írta: Hajdu Zoltán
Szerkesztette és nyomtatta: Kreatív Stúdió

Kiadja: Focus Eco Center, Marosvásárhely
Tel./Fax: 0265-262.170, e-mail: focuseco@rdslink.ro
<http://focus.greenagenda.org>

A kiadvány megjelenését a Magyar Köztársaság Nemzeti Civil Alapprogramjának Nemzetközi civil kapcsolatok és EU integráció kollégiuma támogatta.
Együttműködő szervezet: Gömöri Környezet- és Tájfejlesztő Egyesület, Szuhafő, Magyarország.

Miért az Adorjánok völgye ?

A völgy amelyben a két Adorján elhelyezkedik viszonylag zárt, elszigetelt, érintetlen és mégis közel esik a főbb útvonalakhoz. A változatos táj, a ma is gyakorolt hagyományos gazdálkodás és az emberek nyitottsága igen alkalmassá teszik az Adorjánok völgyét a fenntartható fejlődés erdélyi modelljének kipróbálására, tanulmányozására.

“1332-ben amikor egy karaván feljött a Nyárad völgyébe, kb. 60 személy, köztük pásztorok és a vajdájuk Adorján nevezetű volt, akkor a vajda felküldte a két fiát ebbe a völgybe, hogy nézzék meg, van-e víz, megélhetési lehetőség. A két fiú visszajött és jelentette: van négy patak, gazdag forrásokkal, a völgyet erdők koronázzák, dús legelő az állatok számára. Ekkor letelepedtek a völgybe, a dűlőt ahol letelepedtek ma is úgy hívják hogy Pásztorház. Megnépesedtek és falu keletkezett. A gabonatermesztés szegényes volt de erősen jó gyümölcsstermő helység. Cseresznyéből gabonát cseréltek, és olyan jól gazdálkodtak, hogy a 30-as években Kicsi Amerikának hívták. Régebb olyan törvény volt, hogy a fiatal párnak 12 fát kellett oltani, hogy a pap megeskesse”

Idézet a nagyadorjáni Németi József által írt (egyelőre kéziratban levő) monográfiából

1. Kisadorjáni Környezetvédelmi Információs és Fejlesztési Központ

A Környezetvédelmi Információs és Fejlesztési Központot a Fókusz Őko Központ alapította a Gálfalvi Községi Tanáccsal együttműködve a kisadorjáni iskola használaton kívül levő épületében. A Dorman patak völgye, amelyben Kis és Nagyadorján található kitűnően alkalmas fenntartható fejlődési modellek tanulmányozására és az organikus gazdálkodás meghonosítására mivel elszigeteltsége folytán viszonylag jól megőrződtek a hagyományos gazdálkodási formák és a hagyományos tájszerkezet. A két falut lakó nép jó gazda, igyekvő, nyitott. Tehát úgy a természeti és ökológiai mint a szociális adottságok alkalmassá teszik a helyet egy, az egész Nyáradmentére, sőt annál is messzebb kiható szellemi műhely létrehozására.

A Kisadorjáni Központban több bemutató mintaprogramot hoztunk létre, mint például, alternatív energia hasznosítási programot, vízgazdálkodási és vizes

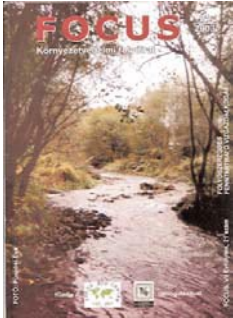
élőhely rehabilitációs programot, természetismereti és természetvédelmi programcsomagot, gyógynövényismereti programot.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy minden programot a tudományos háttér és az elméleti alapok biztosításával hozzunk létre. Ugyanilyen fontosnak tartjuk az elmélet gyakorlatba ültetését, modelljeink működőképességének kipróbálását.

Ebben a kiadványban két mintaprogramunkat mutatjuk be.

2. Vízgyűjtőterületi mintaprogram

A vízgyűjtőterületi mintaprogramunknak két jelentős komponense van, az egyik az integrált vízgyűjtőterületi k o n c e p c i ó bevezetése a Nyárád vízgyűjtő területén, a "folyószerződés" megkötése révén,

a másik komponens a vizes élőhelyek rehabilitációja.

A folyószerződés programot 1995-ben indítottuk és programunk főbb célkitűzései a következők:

1. A vízminőség helyreállítása
2. A folyómenti ökológiai rendszer természetes működésének a visszaállítása
3. Az egész vízgyűjtőmedence környezeti károsodásoktól való védelme
4. A folyómenti természeti, turisztikai, stb. értékek érvényesítése
5. Jó kommunikáció megvalósítása a közösséggel
6. A jellemző adatok és indikátorok állandó figyelése.

A vizes élőhely rehabilitációs programunk keretében két vizes élőhely rehabilitációját végeztük el.

2.1. VÍZGYŰJTŐTERÜLETI MINTAPROGRAMUNK FILOZÓFIÁJÁNAK ALAPJAI

Folyómenti szolidaritás

A folyó organikus rendszer voltából következik a folyómenti szolidaritás alapelve. Az organikus rendszer egyes

részeinek betegsége előbb-utóbb kihat az egész rendszerre. Ezért a folyómenti közösségeknek gondot kell viselniük az egész vízgyűjtőterület egészségi állapotára. Csalóka az a képzet, hogy a folyóhoz semmi közünk nincs többé amint áthaladt településünkön. A folyó kommunikációs csatorna is egyben, mely üzenetet hordoz és közvetíti a közösség állapotát melyen áthalad, viszonyát a világhoz és önmagához. Ritkán fordul elő, hogy viruló szigetek létezzenek egy lepusztult környezetben, így még kevésbé valószínűbb, hogy egy folyómenti közösség fejlődni tudna, ha a folyó beteg. A folyó és ember évszázados együttélése a Kárpát medencében az utóbbi időben megbomlott és az egyensúly megbomlásának eredményét még igen nehezen tudjuk felmérni és azt is nehéz felbecsül-

ni, hogy a folyamat visszafordítható-e. Az bizonyos, hogy többször láthattuk már a történelem során, hogy a folyó és a közösség harmonikus együttélének megbomlásakor egész kultúrák tűntek el (pl. a folyómenti kultúrák eltűnése). Következésképpen nem egy bizonytalan elmélet készletet a sürgős cselekvésre, hanem a történelem során többször tapasztalt bizonyosság, hogy a folyó és a közösség harmonikus együttélésének a megbomlása a közösség pusztulásához vezet.

A probléma megoldása lehet az integrált vízgazdálkodás, amelynek a lényege tulajdonképpen a folyómenti szolidaritás helyreállítása és a vízgyűjtő területén folyó emberi tevékenységek összehangolása.

Integrált folyógazdálkodás, ökológiai és történelmi szükségesség

Az utóbbi évek ökológiai katasztrófái és ismétlődő árvizei bebizonyították, hogy a jelenlegi folyógazdálkodási stratégiák elhibáztak. Az eddigi folyógazdálkodás fő célja az állandó hozam biztosítása és nem a folyó ökológiai egyensúlyának megőrzése/ helyreállítása volt. A klasszikus vízgazdálkodási stratégiák alapeleve az volt, hogy a folyókat minél inkább kordában kell tartani, a vizet a vízgyűjtő területről minél hamarabb a fő völgybe vezetni és ott ellenőrzés alatt tartani. Ennek a stratégiának jelentős elemei voltak a völgyzárógáták illetve partvédógáták építése, a mocsarak, holtágak lecsapolása, a vizes élőhelyek felszámolása. E stratégia révén remélték az árvízveszély megszüntetését illetve újabb területek megszerzését a mezőgazdaság illetve egyéb gazdasági tevékenységek számára. Ennek a stratégiának a kivitelezése egyrészt rendkívül költséges, másrészt káros hatással van a folyó ökológiai állapotára. A hatalmas befektetések ellenére sem sikerült teljes mértékben megakadályozni az árvizeket, a mikroklíma sok helyen megváltozott, szárazság lépett fel, eroziós folyamatok indultak be. Számos gazdasági tevékenység több helyen teljesen eltűnt (pl. halászat), más tevékenységek pedig nem tudtak megfelelő mértékben fejlődni (pl. turizmus). Ma már attól az elvtől, miszerint a víz káros és minél hamarabb meg kell szabadulnunk tőle el kell jutnunk addig a felismerésig, miszerint a víz érték, vigyáznunk kell rá és megfelelő módon kell gazdálkodnunk vele.

Az előbbieken felvázolt koncepció legfőbb hibája abban keresendő, hogy a

szigorúan vett vízgazdálkodást elszakították a vízgyűjtőterület egészén folyó tevékenységektől. A vízgyűjtőterület bármely pontján folytatott gazdasági tevékenység hatással lehet a folyó élővilágára, a víz minőségére, a folyó mentén található vizes élőhelyekre. A vízgyűjtőterületet megközelítőleg zárt rendszernek tekinthetjük, amelyet más folyók vízgyűjtő területétől a vízválasztó határol el és csupán a kifolyásnál kommunikál más rendszerekkel, ezért ekképpen kell kezelnünk, vagyis el kell fogadnunk alapelveként azt a tényt, hogy a vízgyűjtőterületen kezdeményezett emberi tevékenységeket egymással összefüggésben, és a vízgyűjtőterületen működő ökológiai rendszerrel harmoniában kell megtervezni. Ezért az integrált folyógazdálkodás egyik alaptétele kell legyen az emberi tevékenységek transzszektorális megközelítése. Ez azt jelenti, hogy bármely tevékenység elindításakor (vagy értékelésekor) figyelembe kell venni a vízgyűjtőterület teherbíró képességét, fő célként szem előtt tartva a víz minőségének és a folyó ökológiai egyensúlyának megőrzését. Az emberi tevékenységeknek az illető vízgyűjtőterületen található erőforrásokra kell alapoznia és a tevékenység során keletkező melléktermékek (hulladékok) lehetőleg a rendszeren belül kell feldolgozásra kerüljenek. Legfőképpen pedig nem szabad a folyóra bízni az adott rendszeren belül keletkező melléktermékeket (szennyeződést, hulladékot), hiszen ezáltal egy másik rendszert (amellyel az általunk vizsgált rendszer végsősoron összefügg) hozunk igen kedvezőtlen helyzetbe.

Tehát az integrált folyógazdálkodás figyelembe kell vegye a különböző tevékenységek egymásra gyakorolt hatását és a tevékenységek összességének a hatását a folyóra, mint ökológiai rendszerre.

Az integrált folyógazdálkodás fő célja a

folyómenti települések (közösségek) és a folyó hosszútávú együttélését biztosítani, a folyó és az ember harmonikus közösségét kialakítani. A folyó mint organikus rendszer (itt az egész vízgyűjtőterületet értjük) táplálja a közösséget, ezért ha a közösség bármilyen erőszakot alkalmaz a folyón, önmagának okoz kárt ezáltal.

Az erőszak alkalmazása akkor lesz szükségyszerű és akkor szokott bekövetkezni, amikor valamilyen tevékenység domináns kezd lenni és teret (életteret) vesz el más tevékenységek elől. Pl. ha a mezőgazdaság domináns tevékenység, akkor egyre több területre van szüksége és egyre nagyobb mértékben folyik az ártéri területek átalakítása mezőgazdasági területté, egyéb tevékenységek (pl. halászat) jelentősége csökken és nagyon könnyen megbomlik az egyensúly. Hiszen amikor a folyó újra előnti ezeket a területeket akkor a közösség a jelenséget a folyó agressziójaként értelmezi, nem pedig a természetes egyensúly helyreállításának részeként. Amennyiben a vízgyűjtő területen harmonikus és kiegyensúlyozott tevékenység folyik, nincs szükség a folyó túlszabályozására és egyéb formái az emberi agresszióknak a folyóval szemben sem következnek be.

Az integrált folyógazdálkodás keretében ezért nagyon fontos a vízgyűjtőterületen folyó tevékenységek transzszektoriális elemzése, ami azt jelenti, hogy az összes tevékenységet meg kell vizsgálni az egymásra gyakorolt hatásuk és végső soron a folyó ökológiai egyensúlyára és a víz minőségére gyakorolt hatásuk szempontjából. Bármely fejlesztési stratégiát transzszektoriális szempontból kiegyensúlyozott és az ökológiai rendszer szempontjából elfogadható szempontok szerint kell felépíteni.

2.2. FOLYÓGAZDÁLKODÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

2.2.1. A Kárpát-medence folyóival kapcsolatban jelentkező gondok főbb okai

Téves vízgazdálkodás és folyószabályozás

A Kárpát-medencében az utóbbi évszázad folyószabályozási politikáját röviden a következőképpen fogalmazhatjuk meg: -egyrészt a vizet igyekeztek lecsapolni minden potenciális mezőgazdasági területről, felszámolva ezáltal a vizes élőhelyeket -másrészt hidrológiai és hidrotechnikai szempontokat figyelembe véve azt igyekeztek elérni, hogy egy adott folyómetszeten állandó hozam legyen biztosítható.

Ez a vízgazdálkodási és folyószabályozási filozófia áthatotta az egész társadalmat és habár különbözőképpen nyilvánult meg a hatóságok és a helyi közösségek esetében, mindkét esetben hasonló eredményre vezetett.

-hatósági folyószabályozás

A hatósági folyószabályozás kizárólagosan hidrológiai szempontokat figyelembe véve főleg az árvízvédelmet tűzte ki célul. Ezt mederszabályozással, védőgátak építésével és víztározók létesítésével kívánta elérni. Mindez legtöbb esetben, holtágak megszüntetését, meanderek levágását, az ökológiai rendszer működésébe való brutális beavatkozást jelentett. A víztározók létesítése is áldozatokat követelt, sokszor egész falvak tűntek el a föld színéről.

-lakossági vízgazdálkodás

A vidéki lakosság elsősorban mezőgazdasági területnyerés céljából igyekezett

minden vizes élőhelyet felszámolni. Ez a tevékenység nagyban elősegítette az eróziós folyamatok fokozódását, hiszen az erdőirtásokkal és a nem megfelelő mezőgazdasági gyakorlattal együttesen mindez esőzések esetén nagy mennyiségű talaj lemosását okozta. A kis sáncok, amelyeket a víz elvezetése céljából ástak, egyre mélyültek és nagyvizek esetén szélesedtek, majd az idők folyamán sok esetben hatalmas árkokká váltak. A folyamathoz az is hozzátartozik, hogy a dombvidéken sok, valamikori patak száraz mederré változik a nyár folyamán.

Vízminőség romlása

A folyók vízminősége igencsak leromlott az utóbbi időben. Míg a szocialista rendszer idején inkább csak a nagy szennyezők okoztak kárt (ipari egységek, városok tisztítatlan szennyvize), addig jelenleg ehhez társul az úgynevezett diffúz szennyezés, amit a bárhol megjelenő hétvégi házak, nem megfelelő helyre telepített kisvállalkozások okoznak.

Példa: A nyolcvanas években a Kárpátokban kirándulók nyugodtan ihattak a tisztán csörgedező patakok vizéből. Manapság már igen kockázatos ezekből a patakokból inni, hiszen a szennyező források nem ritkák 1000-1500 m magasságban sem.

Tájidegen vízgazdálkodás

A vízgazdálkodás és a folyószabályozás nem vette figyelembe, hogy a víz, a folyó a táj jellegét jelentős mértékben meghatározza. Az illető folyó mentén folytatott tradicionális tevékenységek is jelentős mértékben függenek a folyótól. A táj harmóniája szempontjából igen jelentősek a víz jelentette kis táj-elemek, mint például a tavak, kisvizek, holtágak. A folyó természetes működése lehetővé tette a tájba harmonikusan beilleszkedő

gazdaság kialakulását, amely a maga során meghatározta az egész táj jellegét. A víz a táj és a gazdálkodás harmonikus együttléte egyedi jelleget adott a Kárpát medencei tájnak, és sikeres gazdálkodás lehetőségét biztosította. A víz, a táj és a gazdálkodás harmóniájának a megszűntetése ma még előreláthatatlan gazdasági és ökológiai következményekkel jár.

Példa: A Nyárádmente "Murokországgként" vált ismertté, és ez azért volt lehetséges, mivel a Nyárád minden tavasszal elöntötte a völgyet, termékeny iszapot rakott le, amelyben kitűnően lehetett zöldséget termeszteni. A Nyárádmenti zöldség híres volt egész Erdélyszerte. Ez a fajta gazdálkodás amellelt, hogy gazdaságilag jövedelmező volt, életteret biztosított a gólya, mind a parlagsas számára. Ezenkívül biztosította az egész völgyben az egészséges vízháztartást. Jelenleg a folyószabályozás eredményeképpen lehetővé vált ugyan a gabonatermesztés, ez azonban nem bizonyult jövedelmezőnek, viszont az árvízveszély nem szűnt meg, a folyó mély medret ásott magának megváltoztatva ezáltal a táj - a természet - és az emberi tevékenységek harmonikus együttesét.

Eltávolodás a közösségtől

Valamikor a közösség harmóniában élt a folyóval, elfogadta mint organikus, élő entitást, úgymond megszemélyesítette. Ezt legjobban az tükrözi, hogy szinte minden folyóról írtak éneket (Tisza vize, Marosmenti fenyveserdő, Zavaros a Nyárád). Az emberek nagyon jól tudták, hogy a folyó, a víz az élet forrása, és nem pusztán hasznvételi lehetőség. Ismerték működését is, amit sokszor nagyon képletesen fogalmaztak meg: "a víz, ha hét kövön átfolyik megtisztul".

A társadalom jelenlegi működése értelmében a közösségnek nem sok beleszólása van a folyószabályozásba, az

átlagos városi polgár számára a folyó az időnként felmerülő árvízveszélyt jelenti, hiszen fürdeni is a strandra jár, ahol a víz fertőtlenített, biztonságos, míg a legtöbb folyóban már fürdeni sem tanácsos. Nincs az a népi bölcsesség, amely garantálni tudná, hogy a sokféleképpen szennyezett, öntisztulási kapacitásától megfosztott folyónak hány kövön kell átfolylnia ahhoz, hogy megtisztuljon. Az átlagpolgár számára a folyó működése teljesen érdektelen, és jobban érdekli pl. az autó motorjának a működése mint a folyó. Ez sajnálatos tény, amit mindenkinek figyelembe kell vennie, aki a folyókkal foglalkozik és egyik első célkitűzés a közösség érdeklődésének felkeltése kell legyen.

Törvényes keret adott, hiányzik a politikai akarat

A téves vízgazdálkodás és folyószabályozás káros hatásai annyira nyilvánvalóvá váltak, hogy az EU kormányai rájöttek, hogy az eddigi vízgazdálkodási politika nem folytatható, tenni kell valamit, változtatni kell az általános vízgazdálkodási koncepción, jelentős szemléletváltásra van szükség. Az EU által 2000-ben kiadott Víz Keretdirektíva, (amely a francia víz törvényre, valamint egyéb európai országok sőt az AEÁ tapasztalataira alapoz), jelentős lépés ezen az úton, mivel világosan leszögezi, hogy:

- a víz közös kincsünk és ekképpen kell kezelni

- a vízgazdálkodásban nagy jelentősége van a társadalmi részvételnek, ami közvetve azt jelenti, hogy helyre kell állítani a közösségek és a folyók kapcsolatát.

Az EU direktívát nyilvánvalóan elfogadják előbb-utóbb a Kárpát-medence országai is, azonban az életbe léptetése, amely jelentős szemléletváltást jelent valószínűleg nem fog könnyen menni.

A vízgazdálkodás a Kárpát-medencei országok gyakorlata szerint egy hivatal (Víz-ügynökségek, különböző néven működött minden országban, de az egyes országokban is többszöri átszervezést értek meg) monopóliuma volt és a lakosságnak vajmi kevés beleszólása volt az úgynevezett "szakmai" kérdésekbe. Az egyezés lényege az volt, hogy a hatóság megvédi a közösségeket az árvízről, cserébe a közösségek elviseli a munkálatok következményeit (ezen munkálatok sokszor egész gazdálkodási rendszereket borítottak fel, vagy egyszerűen falvak elköltözését követelték).

Ez az egyezés nyilvánvalóan felborult, hiszen az árvízveszély nem szűnt meg és előreláthatóan a helyzet tovább romlik ezen a téren. Ezenkívül az egyéb következményeket, mint talajvízszint csökkenés, a vízminőség romlása, haszonvételi lehetőségek megszűnése is a lakosságnak kell elviselnie.

A logikus az lenne, hogy a hatóság belátja a téves politika következményeit, és figyelembe veszi az EU direktívát, és radikális változásokat eszközöl a vízgazdálkodási politikájában.

Ez azonban valószínűleg nem történik meg magától, tekintetbe véve, hogy a vízgazdálkodással foglalkozó hivatalok konzervatív intézmények és igen kényelmes számukra a monopóliumhelyzet, amelyben vannak.

Ezért a Kárpát-medence országaiban igen jelentős szerep hárul a civil szférára az új vízgazdálkodási politika életbe léptetésében.

A legtöbb országban létezik a törvényes keret a társadalmi részvétel biztosítására, azonban sajnálatos módon hiányzik a politikai akarat ezen keret működtetésére.

A folyóbizottságban a radikális szemléletváltás képviselését csakis a civil szféra részéről várhatjuk, ezért igen fontos megerősíteni a civil szféra képviselését, és élni a törvény adta lehetőségekkel. Ez azonban csupán a civil szféra önszerveződése esetében lehetséges, beleértve a szükséges anyagi források civil szféra általi előteremtését is.

2.2.2. A folyók védelmét a mellékfolyókkal kell kezdeni

A Kárpát-medencében, a vízgyűjtő terület nagyságától függően három kategóriájú folyóval találkozhatunk.

- nagy folyók, melyek országhatárokon folynak át (Maros, Szamos)
- folyók, melyek több megyén folynak át (Küküllő, Aranyos)
- kis folyók, melyek egy megye területén találhatóak (Nyárad, Nyikó)

Minden folyó végülis a Dunába torkollik, így a mellékfolyók vízgyűjtőterületén található gondok jelentkeznek abban a folyóban is, amelybe az illető mellékfolyó torkollik és végül fellelhetőek a Dunában.

Minden próbálkozás, amely a folyókkal kapcsolatos gondokat (legyen szó árvízvédelemről vagy vízminőségről) úgy próbálja megoldani, hogy csak egy adott folyószakasz gondjait veszi figyelembe anélkül, hogy tekintettel lenne arra, hogy mi történik a folyó felső szakaszán és a mellékfolyókkal, csupán tüneti kezelésnek számít.

Ezért a folyók védelmét a forráshoz minél közelebb kell kezdeni és ajánlatos lenne ha minden mellékfolyón beindulna a folyószerveződés, amely integrált folyógazdálkodási koncepcióba ágyazva, szektorális, konkrét feladatokat old meg .

A civil szféra szerepe az integrált vízgazdálkodás bevezetésében

Egy vízgyűjtő területen komplex tevékenység folyik, és gyakorlatilag minden tevékenységnek van hatása a folyóra. Amennyiben ez a hatás elhanyagolható és a folyó fel tudja dolgozni a ráhatások következményeit nincs is különösebb gond. Azonban az utóbbi időben többirányú agresszió éri a folyókat, egyrészt a folyószabályozások következményeként csökken a folyó öntisztuló képessége, másrészt a folyóba kerülő szennyező anyagok mennyisége egyre növekszik. E kettős ráhatás következtében a folyók vízminősége egyre jobban romlik, és az ökológia rendszer is egyre jobban sérül, sok esetben visszafordíthatatlan folyamatok indulnak el.

A vízgazdálkodás azért is annyira bonyolult folyamat, mert a vízgyűjtő területen folyó összes tevékenységet egyetlen intézmény sem tudja megfelelően átfogni. A demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban viszonylag egyszerűbb a helyzet, mivel a lakosságnak és az intézményeknek megvan a gyakorlata az együttműködésben. Közép-kelet Európában, az elmúlt ötven év tapasztalatai nyomán igen nagy a bizalmatlanság a hatóságok és a civil szféra között. A hatóságoknak a gyakorlatába nem igazán illik be a civil szféra bevonása a döntéshozatali folyamatokba, és el kell ismernünk, hogy a vízügyi hatóságok a legkonzervatívabb intézmények közé tartoznak.

Ezért igen fontos a civil szféra önszerveződése és igen fontos, hogy a lakosság informálva legyen minden tevékenységről, amely az illető folyó vízgyűjtő területén folyik.

2.3. FOLYÓSZERZŐDÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

2.3.1. A folyószerződés megkötése során követendő lépések

Minden folyó egyedi és nincsenek szabványmegoldások! A megoldások a folyó méretétől, a vízgyűjtő területen található gazdasági tevékenységektől és szociális körülményektől függenek. Ezért ebben a kiadványban inkább általánosan érvényes elvek alkalmazását javasoljuk.

Nagy valószínűséggel megállapítható, hogy a közeljövőben folyószerződések a Kárpát-medencében a civil szervezetek kezdeményezésére fognak létrejönni, hiszen a folyók ügyét társadalmi kérdéssé tenni jelenleg csakis a civil társadalomnak az érdeke.

A hatóságoknak nem érdeke, hogy a jelenlegi vízgazdálkodási politikán változtassanak, hiszen a jelenlegi pénzügyi konstrukciók kimondottan a jelenlegi állapotok fenntartását motiválják.

A civil társadalomnak egyértelműen érdeke, hogy megváltoztassa úgy a jelenlegi vízgazdálkodási politikát, mint az ezzel járó pénzügyi konstrukciókat. A jelenlegi állapot a nagy befektetéseknek kedvez és nagyon kevés teret hagy a helyi érdekek, az ökológiai szempontok érvényesítése számára.

Ezt az állapotot nem lehet mindaddig megváltoztatni, míg a lakosság nem rendelkezik megfelelő információkkal a vízgazdálkodási alternatívákat illetően és csupán a hatóságok által ajánlott vízgazdálkodási koncepciót ismeri.

Ezért szükséges, hogy a civil szervezetek, a helyi körülményeknek megfelelő vízgazdálkodási koncepciót dolgozzanak ki és ismertessék ezt a koncepciót a lakossággal.

A koncepció megvitatása után a stratégia kidolgozása következik, majd néhány olyan akció kiválasztása, amely belátható időn belül megvalósítható.

Ezért a folyószerződést két részre kell osztani, egyrészt az általános célokat kell megfelelő módon meghatározni (milyen legyen a folyónk 20-30 év múlva), másrészt egy reális akciótervet kell megállapítani, amelyhez meg kell keresni a megfelelő partnereket. Az akcióterv, amelyet mint szerződést (vállalást) aláírnak a szerződő felek, a tulajdonképpeni folyószerződés.

A folyószerződés létrehozásához néhány lépést ajánlott követni:

Munkacsoport létrehozása

A közösségben nagyon sokan vannak, akiknek nem tetszik a jelenlegi vízgazdálkodás. Meg kell keresni ezeket az embereket, akik a "folyó barátai" és fórumot kell számukra biztosítani. Ha egy csoport elkezd gondolkodni azon, hogy miként lehet a dolgokat megváltoztatni, akkor biztosan elindul valami a változás fele. Az a jó, ha a munkacsoport tagjai minél szélesebb skálán képviselik a társadalmat. Mindenki tud valamit a folyóról, mindenki tud tenni valamit érte.

A munkacsoport első dolga, hogy kritikus elemzésnek vesse alá a jelenlegi folyógazdálkodást és rámutasson azokra a károokra, amelyeket a jelenlegi vízgazdálkodás okozott. Fel kell mutatni a lakosságnak azokat a veszteségeket melyek érték őket, meg kell ismertetni a lakossággal azt az árat, melyet a viszonylagos biztonságért fizetett. Azt is fel kell mutatni, hogy a jelenlegi folyamatok folytatása hova vezet, milyen hosszú és középtávú következményekre lehet számítani.

Egy rendszeresen működő munkacsoport az alapfeltétele bármilyen folyószerződés

megkötésének. Ajánlatos, hogy a munkacsoport tevékenysége klubjellegű legyen, vagyis a munkacsoport nyitott kell legyen mindenki számára, ajánlatos elkerülni azt a látszatot, hogy a folyó kérdéseivel csak egy szűk csoport foglalkozhat. A folyógazdálkodás nem csupán szakmai kérdés, hanem a közösség opciója és a közösség jövőjét meghatározó kérdés. A munkacsoport munkája során tisztázódhat a közösség és a folyó viszonya, a közösség jelenlegi közömbös vagy éppen ellenséges magatartása megváltozhat, és újra eljöhethet az idő, mikor a folyók visszanyerik személyes jellegüket és teret nyernek a közösség tudatában (akár úgy is, hogy énekek születnek róluk).

A főbb célok kitűzése

Amiután a megalakult munkacsoport megállapította a főbb gondokat, meg kell fogalmazza az általános, hosszútávú célkitűzéseket. Természetesen a főbb gondok megállapítása mindig az adott helyzettel függ és különböző szinten történhet. Pl. a vízminőség javítást kitűző hosszútávú cél nagyon különböző szintű felmérések eredménye lehet. Lehet egy tudományos igényű vízminőségvizsgálat eredménye, egy helyi csoport bioindikátor vizsgálatának következtetése, vagy egyszerűen megfigyeléseken és a lakosságtól begyűjtött adatok alapján (tele van a folyó szeméttel, a halászok szerint nagymértékben csökkent a halak száma) levont következtetés. Nyilvánvaló tények esetén azonnal cselekedni kell, amennyiben ez lehetséges.

Az akcióterv megfogalmazása

A főbb célok megfogalmazása után a célok életbeléptetése következik, és ez nem lehetséges másként mint egy részletesen megfogalmazott és határidőkre lebontott akcióterv alapján.

Az akciótervet mindig a jövőendő partnerek bevonásával kell elkészíteni, így megvan a garanciája annak, hogy reális és végrehajtható tervet készítünk. Tisztában kell lennünk az erőnkkel, és a lehetőségeink tudatában kell terveket készíteni. Fontosabb, hogy szerényebb terveket sikerrel valósítsunk meg, mint-hogy egyes túlméretezett tervek csődbe menjenek.

A folyószerződés aláírása

A folyószerződés aláírása ünnepélyes aktus, amely egybegyűjti mindazokat akik egyetértenek az általános célokkal és akik valamilyen konkrét szerepet vállaltak ezen célok megvalósításában.

A folyószerződés általában több konkrét cél megvalósítását tartalmazza. Egy konkrét cél megvalósításához több partner együttműködése szükséges és a folyószerződés aláírásakor ezek a partnerek nem csupán elvi hozzájárulásukat adják, hanem konkrét feladatokat is vállalnak.

A konkrét akciókat és feladatokat pontosan meg kell határozni, valamint a pénzügyi felelősséget az aláírás pillanatában világosan kell lássa minden aláíró fél, és informálni kell erről az egész közösséget. Tehát a vállalások számonkérhetőek kell legyenek, és a partnerek közötti viszony szerződéses viszony, ami vállaláson és teljesítésen alapszik, ezért is nevezik a módszert "folyószerződésnek". Kulcskérdés, hogy az egész folyamat transzparens, a közösség számára átlátható legyen, hiszen a szerződés teljesítését végső soron a közösség kéri számon.

2.3.2. TENNIVALÓK, FELADATOK

Az adott helyzet szakszerű leírása

A folyókról általában nem léteznek átfogó

jellemzések. Vannak tudományos leírások, amelyek szektorálisan jellemzik a folyót (flórát, faunát, vagy hidrológiai leírások) azonban általában hiányzik a globális jellemzés.

Minden folyó más, egyedi eset, mégis létezik egy általános jellemzési standard, amely a főbb pontokat tartalmazza és a folyószerződés elindítása előtt ajánlatos egy általános jellemzést készíteni a folyóról.

Ez az általános jellemzés a következő főbb elemeket kell tartalmazza:

1. A folyó általános leírása

Ez vázlatos jellemzés, mely előkészíti a következő pontok részletesebb leírásait. Ebben a részben, leírjuk a folyó általános adatait, pl. hosszát, milyen nagyobb helységeken folyik át, melyek a főbb problémák a folyóval kapcsolatban.

2. A növény és állatvilág leírása

Ez a leírás nem kell az összes növény és állatfajt tartalmazza, inkább az egész vízgyűjtő terület növény és állatvilágának általános jellemzése kell legyen. Fontos, hogy a veszélyeztetett vagy védett állat és növényfajokat feltüntessük.

3. Geológiai és topográfiai jellemzés

Ahhoz, hogy megértsünk egy folyót (és másokkal is megértsünk), szükséges, hogy ismerjük a vízgyűjtőterület kialakulását, kell tudnunk, hogy milyen kőzetek és milyen talajtípusok találhatóak a folyómentén. Azt is lényeges tudnunk, hogyan alakult ki a jelenlegi meder és milyen változásokon ment át az idők során.

4. A folyó hidrológiai leírása

A hidrológiai leírás három szempontból fontos. Ezáltal ismerhetjük meg az áradá-

sok okait, az eróziós folyamatokat és a szedimentációt. Fontos leírni a folyópartok eróziós folyamatait, az árterület állapotát, és a vízgyűjtő területén található erdők állapotát. Az eróziós folyamatokra általában nem fordítanak elég figyelmet, és nem veszik figyelembe, hogy az erőteljes erózió jelenti az egyik legnagyobb veszélyt a folyókra.

5. A folyóvölgy történelmének a leírása

A folyók a történelem során meghatározták a közösségek sorsát, amelyek az illető folyó mentén telepedtek le. A folyók szervesen beépültek a közösségek kultúrájába, és ennek számos nyomát találhatjuk meg napjainkban is. Ahhoz, hogy egy folyó jelenlegi állapotát megértsük, szükséges ismernünk a folyómentén élő közösségek történelmét is. Ugyancsak fontos feltérképezni a folyómenti gazdasági tevékenység történetét, mert sok olyan tevékenység esett az úgynevezett modernizálás áldozatául, amely jelenleg sok esetben jó alternatívát, haszonvételi lehetőséget jelentene a közösségnek (lásd ártéri gazdálkodás).

6. A folyóvölgyben található területek felhasználási módja és tulajdonviszonyai

Bármilyen akcióterv vagy kampány csak akkor lehet sikeres, ha tisztáztuk a területek használatát és a tulajdonviszonyokat. Kell tisztáznunk, hogy az egyes tulajdonosoknak mik a terveik az illető területtel kapcsolatban. Az akcióterv, és az egész folyószerződés hatékonysága attól függ, hogy a területek tulajdonosait hogyan lehet rávenni a megfelelő területhasználatra. Egy vízgyűjtő területen találhatóak úgy magántulajdonban, mint állami vagy közösségi tulajdonban lévő területek. Mivel minden tulajdonossal másképpen kell tárgyalni, ezért lehetőleg minél részletesebben kell leírni a tulajdonviszonyokat.

7. A folyót ért főbb hatások nyilván- tartásba vétele

Nagyon fontos számbavenni a folyón végrehajtott szabályozási munkálatokat, és felmérni azok hatását. A folyómenti szennyezőforrások feltérképezése és a főbb tendenciák (növekszik vagy csökken a szennyeződés mértéke) megállapítása kulcsfontosságú az akcióterv elkészítése szempontjából. Figyelembe kell venni, hogy az egyes behatások összetevődnek és együttesen többszörös hatást fejtenek ki. Ezért elemezni kell minden egyes hatás mértékét, és az akciótervben fel kell állítani a prioritásokat, valamint a negatív hatások megszüntetésének a sorrendjét.

8. Gazdasági elemzés

A legtöbb esetben semmilyen adat vagy felmérés nem áll rendelkezésünkre arról, hogy milyen gazdasági veszteséget jelent, ha a folyó valamilyen módon degradálódik. Egy egészséges folyó sok haszonvételi lehetőséget kínál, amelytől a közösség elesik abban az esetben, ha a folyó degradálódik. Rá kell mutatni, hogy ezeket a költségeket internalizálni kell azoknak a vállalatoknak a költségvetésében, amelyek a szennyeződést elkövetik. Az árvízvédelmi munkálatoknál ugyancsak meg kell vizsgálni a várható hasznot és veszteségeket. Az árvízvédelmi munkálatoknál általában csak az árvízmentesítés által elért hasznot szokták figyelembe venni, teljesen egyoldalú és irreális képet festve a folyamatról. Az árvízvédelmi munkálatoknak nagyon sok kára is van, és a közösségek sok haszonvételi lehetőségtől esnek el.

9. A kikapcsolódást, szórakozást, sportolást kínáló helyek feltérképezése

A jelenlegi európai életforma és társadalmi szerkezet mellett a lakosság nagy része egyre inkább igényt tart kikapcsolódásra,

sportolásra. A városi stresszes élet ellen-súlyozói lehetnek a folyó kínálta kikapcsolódási lehetőségek. Ez természetesen csak akkor lehetséges, ha a folyó megfelelő ökológiai állapotban van.

Nagyon fontos a folyómenti potenciális kikapcsolódást szolgáló helyek feltérképezése, és ezen potenciál tudatosítása. Ugyancsak fontos leírni a vízgyűjtő területén lévő különlegesen értékes helyeket, természetvédelmi területeket, történelmi emlékeket.

2.4. NÉHÁNY AJÁNLÁS AZOK SZÁMÁRA AKIK MEG SZERETNÉNEK MENTENI EGY FOLYÓT, ÉS AKIK BELEVÁGNAK EGY FOLYÓSZERZŐDÉS KIDOLGOZÁSÁBA

Tegyük érdekeltté a közösséget

Egyedül látszólag nem sokat lehet tenni egy folyóért, mégis egy ember is elindíthatja a folyó megmentését, amennyiben személyes ügyeként kezeli a kérdést. Egy erősen motivált ember sokakat megnyerhet az ügynek. Amennyiben megértik az emberek, hogy a folyó megmentése legfőképpen az ók ügyük, már fél sikert arattunk.

Évtizedekig azt magyarázták az embereknek, hogy az árvízvédelem, a folyógazdálkodás a mások ügye, amennyiben ezt a mentális gátat sikerül megszüntetni, visszaállítható a folyó és a közösség természetes viszonya. Természetesen először egy csapatot kell összehozni, aki szívügyének tekinti a folyó megmentését, és elindítja az egész folyamatot. A folyóbizottság megalakulásakor számítanunk kell arra, hogy nem mindenki ért velünk egyet, sőt a mi elképzeléseinkkel homlokegyenest ellenkező véleményekkel találkozhatunk. A folyamatba (folyóbizottságba) minden

érdekelt felet be kell vonni, de kell legyen egy elég erős lobby, amely a környezetbarát folyógazdálkodást képviseli.

Fókuszáljunk néhány megvalósítható feladatra

Amikor behatóbban kezdünk foglalkozni egy folyóval rájövünk, hogy annyi probléma merül fel, hogy a helyzet szinte megoldhatatlannak látszik.

Ezért nézzük meg, hogy melyek azok a feladatok, amelyeket a legkönnyebben megoldhatunk, és kezdjük a munkát azokkal a feladatokkal. Az is előfordulhat, hogy egy sürgős kérdést kell megoldanunk, és ezután indulhat el a rendszeres munka.

A lényeg az, hogy a feladat, amit meg szeretnénk oldani, világos legyen mindenki számára.

Az emberek általában idegenkednek a túl bonyolult dolgoktól, ezért a kérdést úgy kell bemutatni, hogy az emberek megértésük, hogy egy őket közvetlenül érintő kérdésről van szó. Arra is rá kell világítani, hogy a kérdés megoldása sürgős és nem lehetetlen.

Ha a folyószerződés keretében sikerül néhány kérdést megoldani, máris elindítottunk egy folyamatot. Sohasem szabad megfélekezni arról, hogy az eredmények csak akkor tartósak, ha folyamatorientáltan gondolkozunk.

Készítsünk alternatív terveket, javasoljunk alternatív megoldásokat

Mivel a környezetbarát folyógazdálkodás úgy a hatóságok, mint a közvélemény számára nem túlságosan ismert, ezért készítsünk alternatív terveket és ismertessük azokat az érintett felekkel.

Amennyiben megfogalmazzuk a főbb célkitűzéseket, elkezdhetjük ezek életbe léptetését. Vizsgáljuk meg úgy a létező vízgazdálkodási politikát, mint a vízgyűjtőben folyó gazdasági tevékenységeket, és javasoljunk a meglévő állapothoz képest környezetbarát alternatívákat. Javasoljunk olyan terveket, melyek várhatóan pozitív fogadtatásra találnak a közösségekben.

Számítanunk kell arra, hogy tárgyalópartnereink igencsak konzervatív beállítottságúak, így nem fognak egyből nagy tervek végrehajtásába belemenni. Be kell bizonyítanunk, hogy javaslataink helyesek kisebb tervek végrehajtásával. Sajnos fel kell készülnünk a kompromisszumokra is, hiszen a folyószerződés folyamatorientált, és ilyen esetben egy még elfogadható kompromisszum megkötése sokkal előnyösebb mint a tárgyalások megszakadása.

A közvélemény figyelmét a folyó ügyére kell irányítani

Jó kapcsolatot kell tartani a sajtóval és rendszeresen kell informálni a lakosságot a folyóval kapcsolatos kérdésekről. Meg kell mutatni, hogy a jelenlegi folyamatok hova vezetnek, nem kell félni attól, hogy túl drámai képet festünk a helyzetről. Fel kell mutatni, hogy milyen alternatívák léteznek, és hogy lehet azokat elérni. Társadalmi vitára kell bocsátani a terveket és be kell vonni a lakosságot a döntéshozatali folyamatba. Csak így lehet remélni, hogy az érdekelt felek résztvesznek a folyószerződés megvalósításában.

2.5. HASZNOS PÉLDÁK

Természetesen a Kárpát medence nincs egyedülálló helyzetben a világon. A folyók megzabolázása mindig is az emberi ambíció tárgya volt, amit a folyók nagymértékű

szennyezése követett. Közismert példák a Rajna, a Temze vagy a Potomac, amelyek az emberi tevékenység révén halott folyókká váltak. Ezeknek a folyóknak a rehabilitációja hatalmas összegeket emésztett fel, és óriási szervezési munkát igényelt. A technikai megoldásokat összehangolták nagyméretű információs kampányokkal (a Potomac folyó mentén több száz kilométerre a toroklótól a vízcsapok mellett "az öböl itt kezdődik" feliratú lehúzikat lehet látni). Ezen erőfeszítések révén nagymértékben sikerült javítani a folyók ökológiai állapotán. Az integrált vízgazdálkodás, a folyó-szerződés, a különböző érintett felek bevonása a folyamatba, látványos eredményeket hozott. Nézzünk meg néhány példát.

Az lenne a kívánatos, ha ezekből a példák-ból tanulni tudnánk és meg tudnánk előzni, hogy folyóink tragikus állapotba jussanak.

2.5.1. Folyó-szerződés és a vízgazdálkodási politika fejlődése Franciaországban:

Franciaországban 1964 óta több törvényt és rendelkezést hoztak a vízgazdálkodás megfelelő szabályozása érdekében

A folyó-szerződés a francia értelmezés szerint egy önkéntes alapon létrehozott szerződéses viszony a folyómenti helyi közösségek, az állam, a regionális területi hatóságok, a Vízügyőrség és a különböző helyi hatóságok között, amely alapján a szerződő felek vállalják egy 5 éves program végrehajtását. A program célja a folyó szennyezettségének megszüntetése (depoluálása) valamint a folyómeder restaurálása.

A folyó-szerződési eljárás 1981 óta létezik és a Vízügyőrség által kifizetett vízminőségi mutatók elérését szolgáló eszközként hozták létre.

Az első tíz év alatt, 1981 és 1990 között 27

folyó-szerződést írtak alá.

A Franciaországban megkötött folyó-szerződések konkrét problémák megoldását tűzték ki célul és nagyon lényeges elemük volt az érdekelt felek bevonása a folyamatba egy "Folyó-bizottság" létrehozása révén.

A folyó-szerződések a következő procedurát követték:

1. Egy vázlatos terv elkészítése, amely tartalmazza a főbb célkitűzéseket és a helyi érintett felek szándékait. Ezt a tervet elvileg bármelyik érintett fél elkészíthette.
2. A folyó-bizottság megalakulása. A folyó-bizottságban résztvesz minden érintett fél képviselője: a helyi és központi hatóságok képviselői, vízfelhasználók képviselői, helyi egyesületek, társadalmi szervezetek, potenciális támogatók. Ebben a fázisban készítik el az illető folyóra vonatkozó állapot-tanulmányt.
3. A terv végleges elkészítése és egy szakbizottság elé való terjesztése
4. A kedvező véleményezés után az érdekelt felek aláírják a szerződést, amely pontosan rögzíti az aláíró felek feladatait.
5. A terv végrehajtása és időszakos értékelése

A folyó-szerződések általános finanszírozási terve szerint a szükséges pénz 10% az államtól, 30% a Vízügyőrségtől, 30% regionális és 30% helyi forrásból származik.

A folyó-szerződés alkalmas volt bizonyos konkrét kérdések megoldására, és az első lépés volt abban a folyamatban, amely bevonja az érdekelt feleket a vízgazdálkodási gondok megoldásába.

Hátránya a célok szektorális megközelítésében rejlett, és habár kitűnően alkalmas volt szektorális célok elérésére (vízminőség javítása, halászat,

vízszabályozási célok, stb.), hamarosan kiderült a globális megközelítés szükségessége.

Egy 1988-ban megjelent tanulmány kimondja, szükséges egy globális (integrált) vízgazdálkodási politika kidolgozása. Ez a tanulmány világosan megfogalmazza, hogy olyan vízgazdálkodásra van szükség, amely integrálja a folyó funkcióit és kielégíti a folyóval szemben támasztott igényeket:

-a felhasználóknak megfelelő mennyiségű és minőségű vizet biztosít
-megfelelő életteret biztosít a vízi és partmenti élővilágnak

-jelentős szerepet játszik a táj szerkezetének kialakításában
-egyre jelentősebb szerepe van mint pihenő és kikapcsolódóhely

-a vízgyűjtő területen történő környezetszennyező (vagy kockázatos) tevékenységek következményeinek végső gyűjtőhelye.

Az 1992-ben hozott törvény meghatározza az új vízgazdálkodási politika jogi kereteit, és megfogalmazza az integrált vízgazdálkodás szükségességét.

Az új törvény kimondja, hogy a víz és a vizes környezet nagyon érzékeny, könnyen sebezhető, és mindenki közös vagyonát képezi, és ennek megfelelően kell kezelni.

Az eddigi törvények és szabályozások elsősorban a felhasználók igényeit voltak hivatva kielégíteni, az új törvény meghaladja az eddigi vízgazdálkodás szektorális logikáját, és egy integrált megközelítést képvisel, mely szerint össze kell hangolni a felhasználók érdekeit a vízi környezet védelmével.

A közös vagyonnal -amit a víz és a vízi környezet jelent-való közös és kiegyensúlyozott gazdálkodás életbe léptetéséhez alapvetően szükséges:

- a vízgazdálkodásban ugyanolyan figyelmet kell szentelni a természetes környezet megőrzésének, mint a felhasználói érdekek kielégítésének.

- megfelelő intézményes keret megteremtése

Ahhoz hogy az 1992-es francia víztörvény mindezt elérje, az szükséges, hogy a vízgyűjtő területen történő tevékenységek egy, az összes érintett fél közös munkájaként megfogalmazott Vízgazdálkodási Terv (Schema d'Amenagement et de Gestion des Eaux) keretei között valósuljanak meg.

Egy jó Vízgazdálkodási Terv elkészítéséhez és annak sikeres életbe léptetéséhez három jelentős tényező szükséges:

a. A megfelelő méret meghatározása, amely földrajzilag behatárolja a gazdálkodás kereteit.

b. A Helyi Folyóbizottság megfelelő működése. Igen fontos, hogy a Folyóbizottságban reprezentatív képviselő legyen, vagyis szükséges, hogy minden érintett fél képviselője jelen legyen a bizottságban, és a bizottság tagjaiban legyen meg a tényleges akarat a célkitűzések elérésére. Természetesen lényeges a feladatok megvalósításához szükséges infrastruktúra biztosítása.

c. A helyi jövőkép meghatározása. A helyi partnerek meg kell határozzák a területükön lévő "vízkincs" jövőjét és az operacionális célokat. A magatartásformákat ennek a jövőképnek a függvényében kell meghatározni.

A megfelelő méret meghatározása nagyon fontos szempont mivel ez határozza meg a tevékenység hatékonyságát és itt három elvet kell figyelembe venni:

- a behatárolt terület fizikai és technikai koherenciája, vagyis a területi egység (egy vízgyűjtő terület vagy annak összefüggő része) funkcionális volta

-a helyi gazdálkodás megvalósítható-

sága, ami a megfelelő helyi strukturák létét, adminisztratív felosztottságot, kulturális vagy gazdasági identitást jelent -operacionális méret keresése, az ideális méret 1000 és 2000 km² között változik

A gyakorlatban a megfelelő méret meghatározása két úton történhet:

- az **"olajfolt" módszer** lényege abban rejlik, hogy a vízgyűjtő terület egy adott pontján létező kezdeményezés olajfolt módjára kiterjed. A kezdeményezés elindulhat akár egy motivált közösségtől (egyesülettől), amely változtatni akar a helyzeten, és sikerül eredményeket elérnie. A jó példa kiterjedhet lassacskán az egész vízgyűjtő területére. Az is megtörténhet, hogy a kezdeményezés egy, a felhasználók közötti erőteljes konfliktushelyzet megoldásának következménye. Ebben az esetben mindig egy helyi kezdeményezés terjed ki.

- a megfelelő méretet meg lehet határozni az ellenkező úton is, vagyis **adminisztratív úton** be lehet határolni azt az optimális területet ahol a Vízgazdálkodási Tervet el lehet készíteni. Ebben az esetben a kezdeményezés a hatóságok kezében van.

A francia Környezetvédelmi Minisztérium és a francia Vízügynektség által 1992-ben kiadott útmutató szerint a Vízgazdálkodási Terv elkészítése három lépésben történik:

1. fázis: Előkészítő fázis

Ebben a fázisban meghatározzák a megfelelő méretet és megalapítják a Folyóbizottságot

2. fázis: A Vízgazdálkodási Terv kidolgozása

Ebben a fázisban a következő lépéseket kell megtenni:

- a. Helyzetfelmérés
- b. Globális diagnózis
- c. Irányzatok és scenáriók elemzése

d. A megfelelő stratégiák kidolgozása

e. A Vízgazdálkodási Terv elkészítése

f. A terv elfogadása, vagyis a nyilvános vita megszervezése, és ezután a hatósági jóváhagyás

Sajnos ezen lépések részletesebb elemzésére e jelen dolgozat keretei között nem nyílik lehetőség.

3. fázis: A Vízgazdálkodási Terv életbeléptetése és az eredmények követése

2.5.2. Az amerikai tapasztalatok

Az Amerikai Egyesült Államokban rengeteg tapasztalat halmozódott fel a vízgazdálkodással kapcsolatban. Habár az amerikai helyzet nagymértékben eltér a Kárpát medence helyzetétől mégis több tanulságot levonhatunk az amerikai tapasztalatokból. Az EÁ-ban a fő kérdés az, hogy miként tudják összehangolni a különböző államok, intézmények, ügynökségek, helyi közösségek érdekeit. Ezért a vízgazdálkodásban nagy hangsúlyt fektetnek a szervezésre és a konfliktuskezelésre.

Amikor a fenntartható vízgazdálkodás intézményes kereteit készültek megteremteni az Apalachicola-Chattahoochee-Flint vízgyűjtőjében, átfogó tanulmány készült több vízgyűjtő vízgazdálkodásának megszervezéséről és az ottani sikerek, illetve kudarcok okairól. A tanulmány egyik fő következtetése az volt, hogy a vízgazdálkodás megszervezése minden vízgyűjtőben egyedi, a helyi körülményekhez alkalmazkodik, és nem lehet egyszerűen lemásolni egy -akár sikeres- vízgazdálkodási mechanizmust.

A tanulmány kiemel néhány alapelvet, amelyet ajánlatos követni:

1. Az irányítási mechanizmusok folyamatorientáltak kell legyenek és a

célkitűzések megvalósítását kell megcélozzák. Igen ajánlott a konfliktus-megoldási mechanizmusokat beépíteni az irányítási keretbe.

2. Világossá kell tenni azt, hogy ki miért felel, a szabályozási keretet, a képviselőket és részvételt, operacionális feladatokat, a pénzügyi forrásokat, vagyis gyakorlatilag jó előre tisztázni, hogy a kitűzött célokat miként lehet megoldani.

3. A politikai kontextust figyelembe kell venni, mivel a legtöbb folyó többféle közigazgatáshoz tartozó területen folyik át.

4. Lényeges egy folyó (vízgyűjtőterület) identitástudat kialakítása. A lakosságnak és az érintett feleknek jelentős szerepet kell szánni úgy a tervek elkészítésében, mint a vízgazdálkodási rendszer működtetésében. Az irányítási mechanizmus csak azután lehet igazán hatásos, miután létezik egy erős azonosságtudat a folyóvízgyűjtőben.

5. A konkrét technikai megoldásokat az irányítási keret óvatosan kezeli, mivel a rendelkezésre álló adatok általában hiányosak, és a várható eredmények ki nem próbált hipotézisekre alapoznak. Egyébként azt tartja ajánlatosnak, hogy a vízgazdálkodási mechanizmus egy alkalmazkodó mechanizmus legyen, ami lehetővé teszi, hogy bizonyos kérdéseket kutatás tárgyává tegyünk, és az eredmények megismerése után építsük be a gazdálkodási politikába.

Ajánlatos egy úgynevezett "alkalmazkodó" managementet gyakorolni. Ennek a típusú menedzsmentnek az a lényege, hogy beépíti a kísérletezést a gazdálkodási politikába. A vízgazdálkodásban (vízgyűjtőterületről beszélünk) az alkalmazkodó gazdálkodási politika azt jelenti, hogy vizsgáljuk a folyó viselkedését az emberi tevékenység és beavatkozás hatására. Mivel minden

folyó külön eset, ezért minden alkalommal tulajdonképpen hipotéziseket állítunk fel. Amennyiben a kísérlet során elértük a várt eredményt, a hipotézis beigazolódtott és áttérhetünk a szélesebbkörű alkalmazására, ha nem igazolódtott be, levonhatjuk a tanulságokat és újabb hipotézist állíthatunk fel.

Az alkalmazkodó managementnek két alapvető jellemzője van: a tudományos feltételezés és a gazdálkodás között egyenes visszacsatolás van, és a gazdálkodást (managementet) kísérleti jellegűnek tekintjük.

A Columbia folyó vízgyűjtőjében az "alkalmazkodó" managementet 1984 óta alkalmazzák az egész vízgyűjtő ökoszisztémájára vonatkozó stratégiaként.

Az EÁ-ban többféle, különbözőképpen működő "folyóbizottság" létezik. Egyes "folyóbizottságok" fentről-lefele szerveződtek, és komoly végrehajtó hatalommal rendelkeznek, ezek a "kemény" managementet képviselik. Ilyen pl. a Delaware vagy a Susquehanna "folyóbizottság". Más "folyóbizottságok" esetében inkább "lágú" managementről beszélhetünk, és a bizottságnak inkább konzultatív szerepe van, a végrehajtás a döntések meghozatala után a bizottság összetevőire hárul. Ilyen jellegű folyóbizottsággal a Potomac folyó esetében találkozhatunk, és érdekes megjegyezni, hogy a Potomac "folyóbizottságot" tartják a leghatékonyabban működő bizottságnak, annak ellenére, hogy semmilyen közvetlen végrehajtó hatalommal nem rendelkezik.

Természetesen külön bizottságok alakultak a mellékfolyók esetében is. Például vizsgáljuk meg az Anacostia esetét, amely a Potomac mellékfolyója. Az Anacostia vízgyűjtőjében igen komoly gondok jelentkeztek és a megalakult folyóbi-

zottság egy hat pontból álló akcióttervet dolgozott ki, mely azt tűzte ki célul, hogy az Anacostia vízgyűjtőjét tíz év alatt rendbeszedjék egy "állami, federális, helyi kormányzat valamint az Anacostia vízgyűjtő lakói által alakított egyedi partnerség révén"

A hat pontból álló akciótterv a következő céltűzéseket tartalmazza:

1. A folyóba és az ártérrre kerülő szennyező anyagok mennyiségének jelentős csökkentése a vízminőség javítása céljából
2. A lakott területen áthaladó mellék-patakok védelme és restaurálása, ezek ökológiai állapotának helyreállítása és a vízi élet diverzitásának helyreállítása céljából.
3. Az egyes halfajok hagyományos ívóterületének helyreállítása
4. A vízgyűjtő medence víztisztítási képességének növelése, az ártéren vagy azon kívül lévő vizes élőhelyek mennyiségének erőteljes növelésével és minőségének feljavítása által.
5. Az erdőborította területek növelése és a folyó mentén erdősáv telepítése
6. Tudatosítás és figyelemfelkeltés a lakosság körében, azzal kapcsolatban, hogy a helyi lakosságnak milyen kulcsszerepe van a folyó tisztaságának megőrzésében. Minél több önkéntes bevonása a restaurációs munkálatokba.

Természetesen az akcióttervet lebontották konkrét projektekre, amelyekben pontosan meghatározták az érintett felek részvételi módját.

2.6. VIZES ÉLŐHELY REHABILITÁCIÓ A NYÁRÁDMENTÉN

A nyárádmemente valamikor gazdag volt vizes élőhelyekben, az ártéren számos holtág, a vízgyűjtő területen sok kisebb méretű tó volt található. A múlt században ezeknek a vizes élőhelyeknek nagyrészt felszámolták, főleg mezőgazdasági területnyerés céljából és az így nyert területen főleg gabonát termesztettek. Jelenleg a gabonatermesztés ezen a területen nem jövedelmező ezért lehetőség nyílik a termelési szerkezet átalakítására, a vizes élőhelyek rehabilitációjával és a megfelelő tájgazdálkodással összhangban. A vízgazdálkodási mintaprogramunk keretében felmértük a rehabilitációra alkalmas vizes élőhelyeket a Dorman patak (a völgy ahol a két Adorján található) vízgyűjtő területén. Nagyadorján felett 2000-ben a helyi közösséggel együtt, elvégeztük egy vizes élőhely rehabilitációját, majd később szakmai háttérrel biztosítottunk még egy vizes élőhely rehabilitációjához Nyárádszereda határában.

A rehabilitált vizes élőhelyeken meg lehet figyelni a rehabilitáció pozitív hatását a helyi mikroklímára, a biológiai sokféleségre, az erózióvédelemre, a vízháztartásra (megjelentek a kis tó közelében a régen eltűnt források), a hagyományos táj képre vonatkozóan.

A vizes élőhelyek rehabilitációja a továbbiakban is vízgazdálkodási mintaprogramunk fontos eleme lesz.

3. Turisztikai mintaprogram

A nyárádmenti turisztikai mintaprogramunk filozófiájának alapja az, hogy a turistának kell a tájba illeszkednie, és nem a tájat kell a turisták igényei után alakítani. Az ajánlatos, hogy a turista azt tegye, amit a helyi emberek tesznek, mivel számára pont ez jelenti a másságot, az érdekességet, a látványt. Éppen ezért kell a tájat minél inkább eredeti állapotában megtartani, és a gazdasági tevékenységeket is úgy alakítani, hogy ne rombolják, ne tegyék tönkre a tájat. Ez abban az esetben valószínű, ha a turizmusból, mint gazdasági tevékenységből számottevő haszna származik a helyi közösségnek, hiszen akkor gazdaságilag is érdekelt a közösség abban, hogy a tájat és a tájban jelenlévő finom szerkezeti elemeket karban tartsa, eredeti rendeltetésüknek megfelelően használja.

Véleményünk szerint akkor fenntartható a tájgazdálkodás, ha a közösség érdekeit szolgáló gazdasági tevékenységek tartják fenn és nem különböző szubvenciók.

A nyárádmenti turisztikai programunk egy igen érdekes tájegységet mutat be, hiszen egy nyolc napos túra alatt a turista végigjárja az igen érdekes, változatos tájat, természetvédelmi területeket érint, kulturális és történelmi emlékekhez vezet el útja, és közben megismerkedhet a nyárádmenti székelyek vendégszeretetével. Utunk elvezet a fenyvesektől, a még hegyi patakként csobogó Nyárádtól és a piztrángos Vármezőtől a lankásabb dombokig, a bortermő vidékig, egészen a Kisküküllő mentén levő Szentistvánig. Én magam is gyakran jártam a tájat kora gyermekkoromtól fogva, hiszen apám nagy természetkedvelő volt, és engem is gyermekkoromtól rávezetett a kirándulásra, a természet szeretetére. Ez a túra, azokon a helyeken vezet keresztül,

amelyeket én magam is szívesen járok, és amelyeket a legszebbeknek tartok, és véleményünk szerint akkor hiteles egy turisztikai program ha a turistát vendégünknek tekintjük, bevonjuk mindennapi tevékenységeinkbe, megmutatjuk neki azokat tájakat, amelyeket magunk is szeretünk és szépnek tartunk. Nem azt kell nyújtani a turistának, amiről azt gondoljuk, hogy elvárja tőlünk, hanem azt kell feltárni neki, ami széppé, kellemessé, tartalmassá teszi az életünket. Nem kell a kertünket teleültetni egzotikus virágokkal, van elég gyönyörű vadvirág a vidékünkön, ezekre kell vigyázni, és ezeket kell megmutatni vendégeinknek.

De hadd lássuk részletesebben is, mit láthatunk kirándulásunk alatt.

Vármező

Nyárádmenti túránk Vármezőn kezdődik és vendéglátónk vagy a Lokodi vagy a Birtok család. Mindkét család igen szíves vendégfogadó, már a 90-es évek közepétől bekapcsolódtak a turizmusba, és azóta számtalan vendég töltött kellemes napokat náluk, amit tanúsít a Lokodi családnál található vendégkönyv is, amelyben több nyelven számos érdekes bejegyzés található. Mindkét család igen jól ismeri Vármező környékét, ahol érdemes megnézni néhány érdekességet. Másfél órás séta vezet a vármezői vár romjaihoz, amely 823 m magasságban helyezkedik el, a piros pont jelzést kell követni. Az út a Tündérek forrása mellett vezet el, ahol meg lehet pihenni a hegy megmászása előtt. A valamikori vár a hagyomány szerint a székely védelmi rendszer része volt, ma már csak nyomai látszanak a Várhegy tetején.

Vármezőtől Magyaróság

Vármezőtől Magyaróság útunk a Bekecsen keresztül vezet. A Bekecs, habár erdélyi viszonylatban nem számít túl magas hegynek, a Bekecs tető csupán 1080 m magas, mégis különleges jelentőséggel bír a nyárádmenti székelek életében, hiszen rejtett völgyeiben számos falu bújik meg és ahogy a nóta is mondja valósággal uralja a „Bekecs alatt Nyárád terét”.

Másik érdekes látnivaló az égerfás tó. Az égerfás tó kicsiben a híres Gyilkos tavat idézi, hiszen keletkezése ugyancsak földcsuszamlásnak köszönhető, a tóban viszont nem fenyő, hanem égerfák csonkjai találhatóak. A tóban és környékén igen érdekes növény és állattársulások találhatóak.

Érdemes megnézni a Vármezőtől kb. 5 km-re elhelyezkedő, erdei úton megközelíthető tengerfenék homoklerakodást. Igen érdekes látvány ebben a magasságban tengeri homokkal és tengeri csigák maradványaival találkozni, ezek jelenléte azt bizonyítja, hogy valamikor ezek a vulkánikus hegyek (Görgényi havasok) tengerfenékből emelkedtek ki.

Vármezőnek hírnevet az utóbbi időben a pisztrángtenyészet szerzett, amelyet az első világháború után Olaszországból hazatért Lokodi (a jelenlegi házigazda nagyapja) honosított meg. A vendéglátó családok szívesen bevezetik a vendéget a pisztrángtenyésztés titkaiba, lehet horgászni, sült pisztrángot enni. A környéket is igen jól ismerik, és szívesen vállalkoznak elkísérni a turistákat a közeli esztenákhoz, vagy akár kirándulásokra a havasokba, egészen a valamikori vulkáni kráterig.

Utunk elején meredeken kapaszkodunk felfele, szép bükkerdőben, majd legelőkön át, ahol juhnyájakkal találkozunk. A pásztorok szívesen megkínálnak sajttal, ordával, zsendicével. Ezután egy fenyveserdőn haladunk át, amelynek közepén egy szép kis erdészház található, kellemes pihenőre csalogatva. Az erdészház előtti réten nyáron virít a kornistárnics, az erdőben számos gombafaj található. Továbbhaladva megint nyílt területre érünk, ahol tavasszal igen nagy számban találunk tavaszi tőzikét. Ez a terület egyébként a vadállatok hazája, gyakran látni őzet, szarvast, a medvének inkább csak a

nyomaival találkozzunk. A tetőre érve elénk tárul az egész Nyárádmente, gyönyörű kilátást nyújtva. Itt találjuk az első világháborúban elesett honvédek emlékművét, és lennebb menve áthaladunk az „óriások árán” ami valószínűleg a Parajdról Mikházára menő római „sút” maradványa lehet. A völgybe lenézve meglátjuk Selyét, jellegzetes bekecsalji falu, amelyet az utóbbi időben a földcsuszamlások veszélyeztettek, a geológia iránt érdeklődők megnézhetnek egy több mint száz méteres földcsuszamlás okozta árkot.

Nyárádmagyarós

Nyárádmagyaróson, vagy ahogy a helyiek mondják Magyaróson a vendégfogadónk Tőkés Vilma néni, és a domboldalon elhelyezkedő háza és kertje, maga a béke szigete. Kertjében több régi gyümölcsfajta található, egyébként a hagyományos gyümölcsfajok, főleg almafajok elterjedése jellemző az egész Nyárádmentére. Ezek a fajok igen zamatos gyümölcsöt teremnek, és nem igényelnek vegyszeres kezelést. Vilma néni specialitása a házi kenyér, szívesen dagasztja be a vendég kedvéért a kenyértésztát és fűti be a búbos kemencét. Per-

sze nemcsak a vendég kedvéért teszi, hanem ünnepnapokon és egyéb alkalmakkor is, a kenyérsütés még a mindennapi élet velejárója Magyaróson és reméljük az is marad. Magyarós jelentős település volt a múltban, ami meglátszik a módosabb gazdák házaiban is, a hetvenes években azonban a víz elmosta Magyarós felett a Vásárhelyt Szovátával összekötő utat, ami az utat zsákutcává tette, így megmaradt a falu csendes vidékies jellege. Érdeemes meglátogatni a XIV-ik században épített berekeresztúri templomot, amelynek tornyán róvásírást láthatunk. A legenda szerint a berekeresztúri templomot alagút kötötte össze a Bekecsen levő kurucgödör nevű barlangszerű képződménnyel.

Magyaróstól Rigmányig

Magyaróstól Rigmányig nagyon szép úton haladunk, legelőkön és kaszálókon, erdőkön és gyümölcsösökön keresztül. Megnézhetjük a hagyományos állattartást, a legelőcsordát. Itt még él a hagyomány, hogy a csordát reggel kihajtják a községi legelőre, és este visszahajtják a faluba, ahol minden tehén magára hazatalál, megkeresi a saját portáját. Ha napközben a gazda ki-cseréli a kaput, akkor a tehén áll a kapu előtt és csodálkozik, innen is jön a mondás, hogy „bámulja mint borjú az új kaput”. Városi

embernek ugyancsak érdekes látvány a szénaboglya. A szénacsinálás pedig az egyik legkellemesebb nyári munka, a jóillatú friss szénában elképzeltelenül kellemes az alvás (annak aki még nem próbálta csak ajánlani tudom). A Magyaróstól Rigmányba vezető 11 km-es út nem csak szép tájakon, hanem két jellegzetes kis bekecsalji falun Torboszlón és Szentimrén vezet keresztül. Szentimrén egy igen szép XIII-ik századból származó templom található, amelyben nemrég tárták fel a katolikus időkből származó freskókat, és amelynek ötletes harangozó szerkezete egy helyi székely ezermester munkája. Ugyancsak Szentimrén rövid szünetet tarthat a turista, és megtekintheti a helyi pálinkafőzőt, ahol a híres szentimrei pálinkát főzik. A szentimreiek a pálinkát eperfa hordóban tarják, amitől a pálinka szép sárgás színt kap.

érdekessége ennek a kirándulásnak, hogy hegyi ösvényeken, erdei és mezei utakon alig 40 km-t megtéve a pizstrángos hegyi pataktól a borvidékig jutunk el. Rigmányban házigazdánk a Balogh család, takaros házzal, szép gyümölcsös-sel és nagyszerű borpincével rendelkeznek. A család nagy gombász és kitudónően ismerik a közeli erdőkben található számos gombafajtát.

Rigmányból elindulva igen tartalmas és szép körsétát tehetünk, meglátogatván a dombvonulat túlsó oldalán található Kis és Nagyadorjánt. A két Adorján a Nyárádmente talán egyik legszebb mellékvölgyében helyezkedik el, már amikor a domboldalról benézünk a völgybe látjuk a tájon, hogy a legelőkön léteznek még a hagyásfák, a kisléptékű mezőgazdaság igen alkalmas az organikus gazdálkodás meghonosítására. Nagyadorjában

Rigmány, Nagy és Kisadorján

Rigmány tulajdonképpen már a Kisküküllő vízgyűjtőjéhez tartozik, de mint tájegység mégis nyárádmenti településnek számít. Erdők között elhelyezkedő szép kis falu gyümölcsösökkel és jó bort adó szőlővel. A zordabb éghajlatú hegyvidék után itt már annyira enyhül az éghajlat, hogy a szőlő is megterem. Ez a külön

található a Fókusz Öko Központ első vizes élőhely rehabilitációs modellje, míg Kisadorjában a Környezetvédelmi Információs és Fejlesztési Központ. Körsétánk során érintjük a Nyárádszereda határában található szép tavat (amelyet szintén a vizes élőhely rehabilitációs programunk keretében hoztunk létre), ahol a Butyurka Péter tulajdonában levő

lovaglóiskolában lovagolhatunk is.

Rigmánytól Szentistvánig

Rigmányból Szentistvánig 8 km út áll előttünk. A Balogh család kertjén keresztül indulunk neki az erdőnek, szép tölgy és gyertyán vegyes erdőben haladunk a gerincig. A gerincen egy nagyon jó kilátóponthoz érünk, ahonnan jó időben láthatjuk a környező hegyeket, néha a Fogarasi havasokig is ellátni. Innen leereszkedünk Gegesbe, amely falu valamikor Marosszék legjelentősebb települése volt. Ma talán elcsodálkozunk, hogy ez miként volt lehetséges, de ha a falu elhelyezkedését nézzük, amelyet

minden oldalról hegyek vesznek körül és valószínűleg könnyen volt védhető, tatár, török ellen, akkor megértjük, hogy a vidékre telepedő székelyeknek jó oka volt arra, hogy fontos szálláshelyükké tegyék Gegest. Gegesből Szentistvánba nagy erdőségen keresztül jutunk. Az erdők mindig is a székelyek közösségi tulajdonát képezték, és reméljük, hogy most amikor a közösségek visszakapták erdeiket, a jelenlegi generációk ugyanúgy megőrzik utódaik számára ezt a kincset, amint ők tették.

Turisztikai mintaprogramunkat Szentistvánon fejezzük be ahol megkóstolhatjuk a finom küküllőmenti bort.

A Fókusz Öko Központ mint az ECEAT (European Center for Eco-Agro Tourism) romániai képviselője szívesen támogatja az öko turizmus iránt érdeklődőket, segít abban hogy bekapcsolódjanak ebbe a környezetbarát gazdasági alternatívát jelentő tevékenységbe.

Akinek felkeltette érdeklődését turisztikai mintaprogramunk és ki szeretné próbálni, jelentkezzen e-mail címünkön: focuseco@rdslink.ro

IRODALOMJEGYZÉK

1) *Gestion Globale des Rivières-Rapport du groupe de travail Novembre 1988*

2) *How to save a river-David M. Bolling*

3) *Schemas d'aménagement et de Gestion des Eaux, Résumé des modalités d'élaboration- Ministère de L'environnement, Agence de L'eau, 1992*

4) *La politique de l'eau en France*

5) *Coordination mechanisms for the control of interstate water resources, Kenney D.S. and W.B. Lord 1994*

6) *A Commitment To Restore Our Home River, Anacostia Restoration Team*

7) *Anacostia River & Tributaries, District of Columbia and Maryland, Integrated Feasibility Report and Final Environmental Impact Statement*

8) *Delaware River and Bay Water Quality Assessment, Delaware River Basin Commission*

9) *The New Rivers and Wildlife Handbook, under the autorship of the RSPB, NRA, RSNC*

10) *Water Framework Directive, EU*

11) *Orbán Balázs, A székelyföld leírása.*

